

ITALYAN VA O'ZBEK TILLARIDA SINONIMLARNING SEMANTIK O'XSHASHLIK VA FARQLANISH XUSUSIYATLARI

Ilmiy rahbar: Naimova Parvina Rustamovna

Student: Shavkatova Nigina Farruxovna

Samarqand davlat chet tillari insituti,

Roman-German tillari fakulteti,

ispan-italyan filologiyasi, italyan yo'nalishi 4-kurs talabasi

Bugungi globallashuv jarayonida tillararo qiyosiy tadqiqotlar, xususan, leksik-semantik birliklarni o'rganish tilshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Har bir til o'zining ichki tizimi, milliy-madaniy xususiyatlari va ifoda imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Shu jihatdan sinonimlar tizimi tilning boyligi, ifoda aniqligi va uslubiy rang-barangligini ta'minlovchi asosiy leksik vositalardan biri sanaladi.

Sinonimlar ma'no jihatdan bir-biriga yaqin bo'lgan, biroq uslubiy yoki semantik nozikliklari bilan farqlanadigan so'zlar guruhini tashkil etadi. Italyan va o'zbek tillarida sinonimlarning mavjudligi, ularning ishlatilish doirasi hamda ma'no ifodalash imkoniyatlari turlicha ko'rinishlarga ega bo'lib, bu esa ularni qiyosiy o'rganishni dolzarb qiladi.

Sinonimlar tilshunoslikda leksik-semantik tizimning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ma'no jihatdan bir-biriga yaqin yoki qisman mos keladigan, biroq ifoda rang-barangligi, uslubiy xususiyatlari va kontekstual qo'llanilishi bilan farqlanadigan so'zlar guruhini tashkil etadi. Sinonimlar tilning boyligini ta'minlaydi, fikrni aniqroq, ta'sirchanroq va ifodali yetkazishga xizmat qiladi. Ular nutq jarayonida takrorlanishni kamaytirish, uslubiy rang-baranglik yaratish hamda muloqotning estetik qiymatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Sinonimlar odatda uch asosiy turga bo'linadi: to'liq sinonimlar, semantik sinonimlar va uslubiy sinonimlar. To'liq sinonimlar ma'no jihatdan deyarli bir xil bo'lib, bir-birining o'rnida erkin qo'llanilishi mumkin (bunday holatlar kam

uchraydi). Semantik sinonimlar esa asosiy ma'nosi yaqin bo'lsa-da, qo'shimcha ma'no nozikliklari bilan farqlanadi. Uslubiy sinonimlar esa asosan nutq uslubi (rasmiy, badiiy, so'zlashuv) yoki emotsional-ekspressiv bo'yoqlari bilan ajralib turadi.

Italyan tilida sinonimlarning shakllanishi ko'p jihatdan lotin tilining tarixiy ta'siri, turli dialektlarning mavjudligi hamda madaniy qatlamlarning boyligi bilan bog'liqdir. Shu sababli italyan tilida bir tushunchani ifodalovchi bir nechta sinonimik birliklar mavjud bo'lib, ular ma'no nozikligi va uslubiy farqlari bilan ajralib turadi. Masalan, biror holatni ifodalovchi so'zlar rasmiy, adabiy yoki kundalik nutqda turlicha sinonimlarga ega bo'lishi mumkin.

O'zbek tilida esa sinonimlar asosan turkiy ildizli so'zlar, arab va fors tillaridan kirib kelgan o'zlashmalar hamda zamonaviy terminologiya asosida shakllangan. Bu tilning tarixiy rivojlanishi natijasida sinonimik qatlam ancha boy va rang-barang tus olgan. O'zbek tilida sinonimlar ko'pincha xalq og'zaki nutqi va adabiy til o'rtasidagi farqlar, shuningdek, uslubiy tanlov imkoniyatlari orqali namoyon bo'ladi.

Sinonimlarning umumiy lingvistik xususiyatlaridan biri shundaki, ular ma'no jihatdan yaqin bo'lsa-da, har doim ham to'liq bir-birini almashtira olmaydi. Bunga sabab ularning kontekstga bog'liqligi, emotsional bo'yoqlari va uslubiy vazifalaridir. Masalan, badiiy matnlarda sinonimlar obrazlilikni kuchaytirsam, ilmiy matnlarda ular aniqlik va terminologik bir xillikni saqlashga yordam beradi.

Italyan va o'zbek tillarida sinonimlar tizimi turli tarixiy, madaniy va lingvistik omillar asosida shakllangan bo'lsa-da, ularning semantik o'xshashlik jihatlari ko'plab umumiy xususiyatlarga ega. Har ikkala tilda sinonimlar asosan ma'no yaqinligi asosida birlashib, nutqni boyitish, fikrni aniq va ifodali yetkazish hamda uslubiy rang-baranglik yaratish vazifasini bajaradi.

Eng muhim o'xshashliklardan biri shundaki, italyan va o'zbek tillarida sinonimlar bir xil yoki yaqin tushunchani turli uslubiy yoki emotsional bo'yoqlarda ifodalash imkonini beradi. Masalan, italyan tilida *“bello”*, *“carino”*, *“splendido”* so'zlari go'zallik tushunchasini ifodalasa, o'zbek tilida *“chiroyli”*, *“go'zal”*,

“*husnli*”, “*latofatli*” kabi birliklar xuddi shu semantik maydonni qamrab oladi. Bu holat har ikkala tilda sinonimlarning asosiy vazifasi — ma’noning nozik farqlarini ifodalash ekanligini ko’rsatadi.

Shuningdek, ikki tilda ham sinonimlar kontekstga juda bog‘liq bo‘lib, ularning to‘g‘ri tanlanishi nutqning mazmuni va uslubiga bevosita ta’sir qiladi. Bir so‘z rasmiy nutqda qo‘llansa, uning sinonimi kundalik so‘zlashuvda yoki badiiy matnda ishlatilishi mumkin. Bu jihat italyan va o‘zbek tillarida sinonimlarning funksional jihatdan bir xil vazifani bajarishini anglatadi.

Yana bir muhim o‘xshashlik sinonimlarning stilistik vazifasida namoyon bo‘ladi. Har ikkala tilda sinonimlar takrorlanishni oldini olish, matnni estetik jihatdan boyitish va ifodaviylikni kuchaytirish uchun ishlatiladi. Badiiy adabiyotda sinonimlardan foydalanish obrazlilikni oshiradi, qahramonlarning ruhiy holatini chuqurroq ifodalash imkonini beradi.

Italyan va o‘zbek tillarida sinonimlarning semantik o‘xshashligi shuningdek, ularning inson tafakkuri bilan bog‘liq universal xususiyatlarga ega ekanligini ham ko’rsatadi. Ya’ni, turli tillarda bo‘lsa ham, insonlar bir xil tushunchalarni turlicha so‘zlar bilan ifodalash orqali fikrni yanada aniqroq va ta’sirchanroq yetkazishga intiladilar.

Italyan va o‘zbek tillarida sinonimlar tizimi umumiy lingvistik vazifalarni bajarsa-da, ularning shakllanishi, semantik nozikliklari va qo‘llanilish xususiyatlari bir qator muhim jihatlarda farqlanadi. Bu farqlar har bir tilning tarixiy rivojlanishi, madaniy muhiti va grammatik-lingvistik tuzilishi bilan bevosita bog‘liqdir.

Birinchi muhim farq sinonimlarning leksik manbai bilan bog‘liq. Italyan tilida sinonimik qatlam asosan lotin tili asosida shakllangan bo‘lib, tarixiy rivojlanish jarayonida lotincha, yunoncha va turli roman tillaridan kirib kelgan so‘zlar hisobiga boyigan. Shu sababli italyan tilida bir tushunchani ifodalovchi bir nechta sinonimlar mavjud bo‘lib, ular ko‘pincha rasmiy va norasmiy nutq darajasiga qarab farqlanadi. O‘zbek tilida esa sinonimlar asosan turkiy ildizli so‘zlar, arab va fors tillaridan kirgan o‘zlashmalar hamda zamonaviy xalqaro terminlar asosida

shakllangan. Bu esa sinonimlarning semantik qatlamida turlicha tarixiy izlarni aks ettiradi.

Ikkinchi farq uslubiy qo'llanilish bilan bog'liq. Italyan tilida sinonimlar o'rtasidagi uslubiy farqlar juda nozik va qat'iy tizimlashgan bo'lib, rasmiy, ilmiy va so'zlashuv uslublarida aniq ajratilgan sinonimlar qo'llaniladi. Masalan, bir tushunchaning rasmiy shakli va kundalik nutqdagi shakli o'rtasida sezilarli farq bo'lishi mumkin. O'zbek tilida esa sinonimlar ko'proq xalq nutqi va adabiy til o'rtasidagi farq orqali namoyon bo'ladi va ba'zi hollarda ularning chegarasi italyan tilidagidek qat'iy emas.

Uchinchi farq semantik noziklik darajasi bilan bog'liq. Italyan tilida sinonimlar ko'pincha juda mayda ma'no farqlarini ham ifodalaydi, ya'ni bir-biriga juda yaqin bo'lgan so'zlar ham kontekstga qarab aniq tanlanadi. O'zbek tilida esa sinonimik qatorlar mavjud bo'lsa-da, ba'zi hollarda ularning ma'no chegaralari nisbatan kengroq va umumiyroq bo'lishi mumkin.

Shuningdek, ikki tilda sinonimlarning madaniy-semantik asoslari ham farqlanadi. Italyan tilida sinonimlar ko'pincha estetik ifoda va stilistik nafislikka urg'u bersa, o'zbek tilida ular ko'proq tabiiylik, tushunarlik va xalqona ifoda bilan bog'liq holda qo'llaniladi. Bu esa til egalari dunyoqarashi va nutq madaniyatining o'ziga xosligini ko'rsatadi.

Italyan va o'zbek tillarida sinonimlarning semantik o'xshashlik va farqlanish xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish natijasida har ikkala tilning leksik-semantik tizimi ham umumiy qonuniyatlarga, ham o'ziga xos milliy xususiyatlarga ega ekanligi aniqlanadi. Sinonimlar har ikkala tilda ham tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiruvchi, nutqni boyituvchi va uslubiy rang-baranglikni ta'minlovchi muhim leksik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, italyan va o'zbek tillarida sinonimlar birinchi navbatda ma'no yaqinligi asosida birlashadi va kommunikativ jarayonda fikrni aniq yetkazishga xizmat qiladi. Har ikkala tilda sinonimlar takrorlanishni kamaytirish, nutqni estetik jihatdan boyitish hamda kontekstga mos ifoda vositasini tanlash imkonini beradi. Bu jihatdan sinonimlarning funksional vazifalari umumiy

lingvistik tabiatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Biroq, ularning tizimlashuvi va qo'llanilish darajasi o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Italyan tilida sinonimlar ko'proq tarixiy-lotin asosga ega bo'lib, uslubiy qatlamlar juda aniq ajratilgan. Shu sababli bir tushuncha uchun tanlanadigan sinonimlar rasmiylik darajasi, stilistik vazifasi va kontekstga mosligi bilan keskin farqlanishi mumkin. O'zbek tilida esa sinonimlar tizimi nisbatan moslashuvchan bo'lib, xalq og'zaki nutqi va adabiy til o'rtasidagi farq orqali shakllanadi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil natijasida sinonimlarning milliy-madaniy omillarga bog'liqligi ham yaqqol namoyon bo'ladi. Italyan tilida sinonimlar ko'proq estetik nafislik va ifoda aniqligiga yo'naltirilgan bo'lsa, o'zbek tilida ular ko'proq tushunarlik, tabiiylik va xalqona ifoda bilan bog'liq holda ishlatiladi. Bu esa har bir tilning madaniy tafakkur tizimi va nutq an'analari bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, italyan va o'zbek tillarida sinonimlar tizimini qiyosiy o'rganish quyidagi umumiy xulosalarga olib keladi: sinonimlar har ikkala tilda ham universal lingvistik hodisa bo'lib, ma'no yaqinligi asosida birlashadi; biroq ularning semantik nozikliklari, uslubiy imkoniyatlari va madaniy asoslari har bir tilning ichki rivojlanish qonuniyatlariga bog'liq holda farqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Serianni Luca. *Grammatica italiana: Italiano comune e lingua letteraria*. UTET, 2006, pp. 145.
2. Renzi Lorenzo, and Giampaolo Salvi. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Il Mulino, 2001, pp. 210.
3. Sabatini Francesco. *La comunicazione e gli usi della lingua*. Loescher Editore, 1990, pp. 98.
4. De Mauro Tullio. *Storia linguistica dell'Italia unita*. Laterza, 2014, pp. 120.
5. Berruto Gaetano. *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Carocci, 2012, pp. 77.

6. Ganiyev A. *O'zbek tili leksikologiyasi*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2015, pp. 134.
7. Iskandarova D. *Qiyosiy tilshunoslik asoslari*. Toshkent: Fan nashriyoti, 2020, pp. 66.